

Rocznik Oddziału
Polskiego Towarzystwa Historycznego
w Skarżysku-Kamiennej

Z dziejów regionu i miasta

Rocznik 3/2012

Rocznik Oddziału
Polskiego Towarzystwa Historycznego
w Skarżysku-Kamiennej

Z dziejów regionu i miasta

Rocznik 3/2012

pod redakcją
Krzysztofa Zemęły

Skarżysko-Kamienna 2012

Recenzenci:

prof. dr hab. Marek Przeniosło
dr hab. prof. UJK Lidia Michalska-Bracha

Rada Naukowa:

prof. dr hab. Wojciech Iwańczak – przewodniczący
dr hab. prof. UJK Beata Wojciechowska
dr hab. prof. UJK Grzegorz Miernik

Zespół redakcyjny:

Piotr Kardyś
Tadeusz Wojewoda
Krzysztof Zemeła

Redaktor tomu:

Krzysztof Zemeła

Korekta:

Marcin Medyński, Barbara Piątek

Na okładce:

superekslibris proboszcza parafii łżeckiej Stanisława Rozdrażewskiego,
Biblioteka Parafii w Łży, sygnatura 160/VI

ISBN 978-83-929981-2-9

Skład i druk:

PiS Agencja Wydawniczo-Poligraficzna

Barbara Piątek, Janusz Sieczka

26-110 Skarżysko-Kamienna, ul. Paryska 73

tel. 41 252 84 40, e-mail: pisawp@pisawp.com.pl

Materiały

Ks. Andrzej Kwaśniewski
Kielce

Siedemnastowieczny mszał z supereklibrisem księdza Stanisława Rozdrażewskiego proboszcza parafii w Iłży

Biblioteka parafialna w Iłży była poddana badaniom w trakcie prac związanych z przygotowaniem doktoratu. Badania oparte zostały na źródłach archiwalnych i bibliotecznych. Zachowane protokoły wizytacji generalnych diecezji krakowskiej zawierają inwentarze biblioteki iłżeckiej z okresu staropolskiego. Są to spisy tytułów i autorów książek, które w ciągu wieków gromadzono w bibliotece parafialnej. Większość notowanych w epoce nowożytnej książek zachowała się do naszych czasów. Pozwoliło to na przeprowadzenie kwerendy. Prowadzone badania polegały na analizie archiwalnych inwentarzy bibliotecznych oraz porównywaniu ich z do dziś zachowanymi książkami¹. Biblioteka parafialna w Iłży została zinwentaryzowana wspólnie – w latach siedemdziesiątych; posiada 226 sygnatur, w ramach których większość stanowią starodruki, kilkadziesiąt pozycji to druki nowe. W przypadku starodruków mamy do czynienia z klockami zawierającymi druki współprawne. Książki znajdujące się obecnie w bibliotece parafialnej pochodzą z dawnej historycznie ukształtowanej biblioteki. Zawierają dzieła o treści religijnej. Są to zbiory kazań, komentarze biblijne, teksty

¹ A. Kwaśniewski, *Księgozbiory parafialne w prepozyturze kieleckiej w XVIII wieku*, Lublin 2010. (Praca doktorska w Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego).

ojców kościoła, dzieła z wielu dyscyplin teologicznych; ponadto księgi liturgiczne. Cały księgozbiór służył celom kościelnym. Księgi liturgiczne traktowano jednak jako grupę oddzielną od części teologicznej, rozumianej jako ściśle biblioteczna. Księgi liturgiczne przechowywano poza biblioteką w zakrystii. Gdy jednak wyszły z użytku trafiły z zakrystii do biblioteki, jako nie używane w nabożeństwach.

Wśród ksiąg liturgicznych na uwagę zasługuje siedemnastowieczny mszał z superekslibrisem proboszcza parafii iłżeckiej Stanisława Rozdrażewskiego². Klocek oznaczony sygnaturą 160/VI zawiera trzy razem opracowane druki: *Missale Romanum*, *Missae propriae patronorum et festorum Regni Poloniae* oraz *Missae propriae sanctorum Regni Sveciae*. Przed przyjęciem reformy liturgicznej Soboru Trydenckiego Kościół w Polsce posługiwał się własnymi księgami liturgicznymi. Parafia w Iłży znajdowała się w granicach diecezji krakowskiej i używano tu *Missale Cracoviense*. W bibliotece kapitulnej w Kielcach zachowały się dwa wydania starego Mszału krakowskiego³. Mszał krakowski z podobnych wydań zapewne używano w Iłży. Po przyjęciu nakazów trydenckich wprowadzono w Polsce mszał rzymski. Wiązało się to z usunięciem dawnych lokalnych mszałów. W 1593 r. synod przeprowadzony w diecezji krakowskiej przez kardynała Jerzego Radziwiłła postanowił, że każda parafia powinna posiadać mszał rzymski⁴. Przyjęty mszał rzymski nie zawierał formularzy z modlitwami o świę-

² [A] [*Missale Romanum*] [...], Venetis, apud Cieras, 1679, 2°; Współopr. [B] *Missae propriae patronorum et festorum Regni Poloniae ad normam Missalis Romani accomodatae*, Venetiis, ex Typographia Cierea sub signo Europae 1641, 2°; Współopr. [C] *Missae propriae sanctorum Regni Sveciae patronorum ad normam Missalis Romani accomodatae*, Cracoviae, in Officina Schedeliana, S. R. M. Typogr., Anno Dni. 1675, 2°; Biblioteka Parafii w Iłży, (dalej BP Iłża) sygn. 160/VI.

³ [*Missale Cracoviense dyoecesis*] [...]. [na końcu:] „Impressum hoc missale regia i. civitate Cracovie[n]si, sumpto & impensis spectabilis viri domini Johannis Haller civis & consulis Cracovien., anno 1515 in vigilia sancti Andrae Apostoli sortitus est felicem fine. laus Deo”.], [data wydania 29 XI 1515 – 1 II 1516], 2°; Biblioteka Kapituły Katedralnej w Kielcach. (dalej BKK Kiel.) sygn. K.00161.
[*Missale secundum ritum insignis Ecclesiae Cracoviensis noviter emendatu.*] [...], [na końcu:] „Missale scnd. consuetudinem almae Ecclesiae Cracoviensis feliciter explicite”. Anno Dni. 1532 mense Augusti. Venetiis impressu. Per Petru. Liechtenstein. Imprensus [...] Michaeli Bechter a Romanow, Civis et Bibliopole Cracoviensis, 2; BKK Kiel. sygn. K.00166.

⁴ M. Juda, *Przywileje drukarskie w Polsce*, Lublin 1992, s. 42-43.

tych polskich, nadal więc używano dawnych mszałów ilekroć przypadało święto nieobecne w nowym mszale. W ten sposób zrodziła się potrzeba opracowania kolekcji uzupełniającej mszał rzymski. Ta kolekcja określana jest pojęciem „patronał”, w tytułach druków funkcjonuje jako *Missae propriae*. Polski patronał mszalny opracował Kasper z Kleczowa⁵. W roku 1616 na prośbę króla Zygmunta III Wazy Stolica Apostolska zezwoliła na wprowadzenie do polskiego kościoła i kalendarza świętych patronów Królestwa Szwecji⁶. W zachowanym klocku oznaczonym na oprawie superekslibrisem Stanisława Rozdrażewskiego po mszale rzymskim występują dwa patronały: *Missae propriae Regni Poloniae* oraz *Missae propriae Regni Sueciae*.

Zachowany mszał rzymski jest uszkodzony, nie posiada tytułowej karty. Badania porównawcze pozwoliły ustalić, że jest to rzeczywiście mszał rzymski. Ponadto w kolofonie został podany adres wydawniczy: „Venetiis MDCLXXIX apud Cieras”⁷. Mszał wydany w 1679 r. w Wenecji nie został odnotowany w katalogu *Bibliographia liturgica. Catalogus missalium ritus Latini*⁸. Patronał polski wydany w Wenecji w 1641 r. nie jest znany w tym wydaniu nauce. Podobnie patronał szwedzki wydany w Krakowie u H. Schedla w 1678 r. nie jest notowany w tym wydaniu przez bibliografie⁹. W jednym klocku opracowanym dla proboszcza Iłży znajdują się trzy tytuły w wydaniach nieznanymi bibliografiami.

Zachowany superekslibris Stanisława Rozdrażewskiego przedstawia herb Doliwa, nad herbem umieszczony kapelusz prałacki, wokół kompozycji pojedyncze litery: „S[tanislau] R[ozdrazewski] C[ustos] C[racoviensis] P[raepositus] I[lzensis]”. Stanisław Rozdrażewski był

⁵ Ibid., s. 44-45.

⁶ A. Nowowiejski, *Patronał polski i szwedzki*, [w:] *Encyklopedia Kościelna*, wyd. M. Nowodworski, t. 18, Warszawa 1892, s. 375-377.

⁷ [A] [*Missale Romanum*] BP Iłża sygn. 160/VI.

⁸ W. Weale, H. Bohatta, *Bibliographia liturgica. Catalogus missalium ritus Latini ab anno MCCCCLXXIV impressorum*. Collegit W. H. Iacobus Weale, iterum edidit H. Bohatta, Londini 1928.

⁹ K. Estreicher, St. Estreicher, K. (junior) Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 1-34, Kraków 1870-1951. T. Pietras, *Produkcja katolickiej książki liturgicznej w Polsce od końca XV do połowy XVII wieku*, [w:] „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej ABMK), t. 39, s. 171-189 - [1-21]; ABMK, t. 40 (1980), s. 83-117 - [23-57]; ABMK, t. 41 (1980), s. 191-245 - [59-113].

kustoszem kapituły krakowskiej, scholastykiem wiślickim oraz proboszczem w Iłży. Wydana w 1682 r. *Theologia christiana* została zadeedykowana Rozdrażewskiemu. W zachowanym w bibliotece seminaryjnej w Kielcach egzemplarzu drukowana dedykacja rozpoczyna się od słów: „Perillustri, et Reverendissimo Domino D. Stanislao Comiti a Rozdrazew Rozdrazewski Custodi Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis, Scholastico Vislicensi, Praeposito Ilzensi, Sacrae Regiae Majestatis Secretario [...]”¹⁰. Mszał został opracowany po 1679 r. (skrajny rok wydania jednego z trzech druków). W superekslibrisie wytłoczono litery – „C. C.” świadczące o tym, że Rozdrażewski był kustoszem kapituły krakowskiej, co potwierdzono w dedykacji zamieszczonej w *Theologia christiana* wydanej w 1682 r. Z literatury wiadomo, że ks. Stanisław Rozdrażewski pozostawił dla kościoła w Iłży monstrancję oznaczoną jego herbem Doliwa oraz inicjałami: S. R. Z. R. K. K. P. I.¹¹. Inicjały te potwierdzają, że był kustoszem krakowskim. Ks. Jan Wiśniewski informuje, że w skarbczyku kościoła parafialnego w Iłży znajdowała się tablica zatytułowana *Series Praepositorum Iłzensium*. W tymże spisie proboszczów iłżeckich Stanisława Rozdrażewskiego określono również jako kustosza krakowskiego i scholastyka wiślickiego¹².

Proboszcz parafii w Iłży posiadał na przełomie średniowiecza i epoki nowożytnej wysokie uposażenie obliczane na 94 grzywny. Dawało mu to drugie miejsce wśród duchownych prepozytury kieleckiej. Najwyższe uposażenie posiadał prepozyt kapituły kieleckiej, który nieznacznie tylko przewyższał proboszcza iłżeckiego, posiadając uposażenie w wysokości 117 grzywn¹³. Protokół wizytacji z 1781 r. informuje, że na terenie parafii iłżeckiej działała ośmioosobowa grupa duchownych: prepozyt, pięciu mansjonarzy oraz altarzysta; na terenie parafii, ale przy własnym nieparafialnym kościele działał również proboszcz

¹⁰ Szymon Stanisław Makowski, *Theologia christiana* [...], Cracoviae in Officina Alberti Gorecki [...] anno D[omi]ni 1682, 2°, Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach sygn. 0968, k. nlb 2 r.

¹¹ J. Wiśniewski, *Dekanat Iłżecki*, Radom 1909–1911, s. 72.

¹² *Ibid.*, s. 81.

¹³ E. Wiśniewski, *Uposażenie duchowieństwa w prepozyturze kieleckiej w świetle Liber Retaxationum z roku 1529*, [w:] *Księga jubileuszu stulecia diecezji kieleckiej*, Kielce 1986, s. 247–255.

szpitalny¹⁴. Zarówno uposażenie, jak i znaczny poziom rozwoju instytucji kościelnych wyróżniały Iłżę. Jedynie parafia kielecka prowadzona przez kapitułę przewyższała ją pod tym względem. Istniał też zwyczaj w dawnej diecezji krakowskiej, że proboszczami w Iłży zostawali członkowie kapituły krakowskiej. Biskupi krakowscy we własnym mieście leżącym u podnóża góry, na której znajdował się biskupi zamek, mianowali proboszczami kościoła parafialnego przedstawicieli własnej kapituły katedralnej. Na wspomnianej powyżej tablicy ze spisem proboszczów znajdujemy dane informujące, że w epoce staropolskiej na dwunastu wymienionych tam proboszczów aż dziewięciu określono jako członków kapituły krakowskiej. Wśród nich Stanisław Trzebicki i Kasper Cieński doszli do godności dziekana, stojącego na czele kapituły; Marcin Szyszkowski został jako kanonik krakowski i proboszcz w Iłży biskupem krakowskim¹⁵. Prawdliwość powiązań probostwa iłżeckiego z kapitułą krakowską potwierdzają naukowe badania ks. Jana Szczepaniaka¹⁶. W tym kontekście zrozumiałe staje się powiązanie ks. Stanisława Rozdrażewskiego z uniwersyteckim środowiskiem Krakowa oraz reprezentowana przez Rozdrażewskiego formacja intelektualna, którą zdradza własny *superekslibris*.

W literaturze wskazuje się, że *superekslibris* jest dowodem na istnienie większej biblioteki¹⁷. Wśród zachowanych starodruków z biblioteki iłżeckiej jedynie omawiany mszał posiada ten znak własnościowy. Być może w przyszłości uda się odnaleźć inne książki pochodzące z biblioteki Stanisława Rozdrażewskiego. Dedykacja książki Szymona Makowskiego *Theologia christiana zdaje się* dowodzić przynależności

¹⁴ *Akta wizyty generalnej pod szczęsnym rządem Jaśnie Oświeconego Kajetana Ignacego Sołtyka z Bożej i Stolicy Apostolskiej łaski Biskupa Krakowskiego Księcia Siewierskiego w dekanatach radomskim, kunowskim i zwoleńskim, przez Wielmożnego Im. Księdza Wincentego Jezierskiego Obojga Prawa Doktora, Scholastyka Katedralnego Kamienieckiego, Sędziego surrogata lubelskiego, Wizytatora generalnego wyznaczonego; czynionej. Pisane w roku 1781.* Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu sygn. G 1454 (obecna nazwa: Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu).

¹⁵ J. Wiśniewski, *Dekanat Iłżecki*, s. 81-82.

¹⁶ J. Szczepaniak, *Spis prepozytów i plebanów diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008; J. Szczepaniak, *Spis prałatów i kanoników kapituły katedralnej oraz kapituł kolegiackich diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008.

¹⁷ M. Sipajłło, *Polskie superekslibrisy XVI-XVII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, Warszawa 1988, s. 6.

Rozdrażewskiego do elity intelektualnej ówczesnego Krakowa i duchowieństwa diecezji krakowskiej. Makowski był profesorem Uniwersytetu Krakowskiego, zaliczany jest do znaczniejszych polskich teologów¹⁸. Zarówno Makowski jak i Rozdrażewski byli członkami kapituły krakowskiej.

XVII century *Missal* decorated with super ex libris of father Stanisław Rozdrażewski, the parish-priest in Iłża

Preserved official records of inspection by Krakowska diocese include inventories of Iłża library of the Old Polish period. They are the lists of the titles and authors of the books collected in the parish library through the centuries. Most books listed in modern times still exist. The parish library in Iłża was catalogued in 1970s and it consists of 226 signatures comprising early imprints, and some new ones. The old imprints are stored in the form of adligat. XVII century *Missal* with super ex libris of the parish-priest of Iłża, Stanisław Rozdrażewski, is one of the interesting liturgy books. It is an adligat with the signature of 160/VI and it comprises three imprints: *Missale Romanum*, *Missae propriare patronorum et festorum Regni Poloniae* and *Missae propriae sanctorum Regni Sveciae*. The super ex libris of Stanisław Rozdrażewski on this adligat proves the educational and intellectual superiority of the owner. The inscription by Szymon Makowski in *Theologia christiana* positions Rozdrażewski in the elite group of the country.

Translated by
Magdalena Kardyś

¹⁸ E. Kasjaniuk, *Makowski Szymon Stanisław, ks.*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, Lublin 2006, t. 11, kol. 885-886.